

Рецензії

*О. Панич** (м. Донецьк)

**Евангельское движение в Российской империи (1850-1917):
Екатеринославская губерния
(Сборник документов и материалов) /**

Сост. и ред. О.В. Безносова. – Днепропетровск, Штайнхаген: Samensorn,
2006. – 320 с.

Євангельський рух – це феномен протестантської культури, що виник у ХІХ ст. Він не є окремою конфесією, тому що охоплює різні конфесії та напрямки протестантизму. В його основі лежить прагнення інтенсивного місіонерства («євангелізму») з мінімальними акцентами на будь-яких віросповідних та догматичних протиріччях. В Україні витоки євангельського руху прийнято віднаходити у другій половині ХІХ ст. Це був той період, коли стихійне православне "богошукання" змогло творчо синтезуватися із догматично струнким та організаційно дисциплінованим західним протестантизмом. Багато міфів та упереджень існує в оцінках цього процесу. Проте їх можна успішно долати через звернення до першоджерел, автентичних документів епохи.

Хорошою спробою оприлюднити такі джерела, здебільшого архівні, є збірка документів і матеріалів з історії євангельського руху на Катеринославщині, упорядкована науковим співробітником Інституту українсько-німецьких досліджень Дніпропетровського національного університету О.В. Безносовою. У збірці подано сімдесят дев'ять документів, розміщених за тематично-хронологічним принципом і оснащених ґрунтовними коментарями, а також спеціальний словник релігієзнавчих понять. Документи висвітлюють євангельський рух з різних сторін: життя та діяльність лідерів, формування догматики, побут віруючих тощо. Проте здебільшого вони відображають взаємини між представниками цього руху та Православною Церквою і органами державної влади, які цю Церкву підтримували. Зокрема, у збірці використано близько двадцяти статей православного журналу "Екатеринославские епархиальные ведомости" за період з 1988 по 1903 рр. та приблизно стільки ж справ Департаменту поліції і місцевого жандармського управління. На жаль, зовсім не запропоновано внутрішніх документів євангельських конфесій.

* Панич О.І. – кандидат історичних наук, проректор з наукової роботи Донецького християнського університету.

Колекцію документів відкриває фрагмент статті дослідниці В.І. Ясевич-Бородаєвської "Нариси з історії сектантських рухів в Катеринославській губернії" (1897 р.). Цей публіцистичний екскурс сповнений численними подробицями повсякденного життя «сектантів», чий релігійний, соціальний та правовий статус був тоді на стадії формування. Наступні декілька документів стосуються секти шалопутів. Це запити високих чиновників та рапорт повітового справника, заснований на особистих спостереженнях за лідером секти Петром Дуплієм, мешканцем села Прядівки Новомосковського повіту Катеринославської губернії. Згідно з ним, знаємо, що П. Дуплій вважав себе переконаним православним, відвідував місцевий монастир, активно займався доброчинністю, але був „уражений манією уособлювати чернече життя, живучи в світі”. Він, як і багато інших стихійних релігійних лідерів, приваблював і згуртовував навколо себе людей головним чином завдяки прикладу особистого благочестя та релігійної ревності, яким приписувалося містичне, божественне походження. Такою активністю він кидав виклик моральному авторитету місцевих православних священників.

На разі важко сказати, чи дійсно шалопутів слід відносити до євангельських течій. Це стихійне утворення було аморфним і цікаве скоріше як елемент певного історико-культурного фону, на якому розгорталася діяльність інших конфесій, що їх з більшим правом можна назвати євангельськими. До таких конфесій слід віднести братських менонітів та баптистів. Їм присвячена основна частина збірки.

Згідно з коментарями О. Безносової, на території Катеринославщини в цей час було близько 150 німецьких менонітських колоній. Вони нагадували острівки процвітання і добробуту, зумовленого як специфікою раціонального господарського укладу, так і державною політикою економічного сприяння⁴¹⁷, якщо врахувати, що вони розташовувалися на землях колишньої Запорізької Січі, у тому числі на острові Хортиця. В середині XIX ст. на хвилі хвилі ревайвелізму⁴¹⁸ від них почали відокремлюватися т.зв. "нові" або "братські" меноніти. Новоменонітство було спробою реформувати, „оживити” менонітство на засадах вчення пієтизму (благочестя). Новоменоніти вимагали більш суворих покарань за порушення правил моралі, ніж було прийнято на той час в німецьких громадах. Вони також прагнули залучали до своїх громад колишніх православних, незважаючи на те, що такого типу прозелітизм карався законом. Цікаво, що традиційні меноніти називали нових менонітів

⁴¹⁷ Менноніти були приваблені в Російську імперію законами, які звільняли їх не лише від багатьох податків, але й від військової повинності. Значна частина з них покинула імперію саме перед військовою реформою 1874 р., коли відповідні пільги для них мали бути скасовані. Див.: Евангельское движение в Российской империи (1850-1917): Екатеринославская губерния (Сборник документов и материалов) / Сост. и ред. О.В. Безносова. – Днепропетровск; Штайнхаген: Samensort, 2006. – С. 281-282.

⁴¹⁸ Від англ. *revival* – оновлення, пробудження. Див.: Гонсалес Х. История христианства. Том 2: От эпохи Реформации до нашего времени. – СПб., 2003. – С. 220-222.

„наші шалопути”. Діяльність "Оновленого менонітського братства" стала одним із вагомих чинників появи південно-російського або українського штундизму та баптизму.

На мій погляд, вдалими рішенням упорядника рецензованої збірки є подання документів, які чітко фіксують відмінності і подібності між братськими менонітами та баптистами, надають картину їхнього співробітництва та взаємовпливів. З документів стає зрозуміло, що конгрегаціоналістський принцип влаштування помісної церкви (громади) в українському баптизмі запозичений з німецької менонітської практики.

Найбільше на основі документів, запропонованих у збірці, можна сказати про характер політики Російської держави щодо євангельського руху. Тут проілюстровані способи обмеження діяльності "штунди", які тоді практикувалися, у тому числі притягнення до суду за розповсюдження баптизму та вінчання баптистів з православними за баптистським обрядом, а також відбирання дітей у сімей баптистів з подальшим переданням їх на виховання у сім'ї православних. Документи відображають також пропагандистські заходи, яких вживали православні церковнослужителі для послаблення євангельського руху. Судячи з усього, вони приділяли велику увагу спостереженню за життям та діяльністю сектантів, намагалися глибоко і точно визначити причини зародження сектантського руху. Наприклад, єпископ Володимирський та Суздальський Алексій (Дородніцин) багато років вивчав протестантські рухи на території України і підсумував свої багаторічні дослідження у монографії „Релігійно-раціоналістичний рух на Півдні Росії у другій половині XIX ст.” (1909 р.), за яку отримав вчений ступінь доктора церковної історії. Біографію єпископа Алексія Дородніцина, опис його творчого доробку та фрагменти деяких його праць також знаходимо у рецензованій збірці.

Цікавими є також спогади членів православних місіонерських комітетів, які прагнули перешкодити активності «сектантів-штундобаптистів». Як зазначила упорядник збірки, діяльність комітетів сприяла зниженню активності сектантів в центральних районах губернії, хоча й не завадила їм розповсюджувати свій вплив на її окраїни. З усього видно, що вона помітно сприяла також осмисленому сприйняттю своєї релігії самими православними. До місіонерських комітетів входили не лише священики, але й миряни. Звертає на себе увагу фрагмент нарису Катеринославського єпархіального місіонера І.Г. Айвазова. Він розповідає свою дискусію з сектантами на тему хрещення дітей. На разі, за його словами, йому вдалося поставити в тупик своїх опонентів, тобто місцевих євангелістів, довівши їм, що хрещення дітей правомірне, потрібне і, що головне, не суперечить Біблії. Проте вражає логіка висловлених ним аргументів. Непомітно для самого себе православний місіонер використовує типово євангелістські методи переконування. Будучи змушеним розмовляти з сектантами на їхній мові, він посилається на винятково авторитетне для них Святе Письмо і тим самим навчає православних парафіян також думати по-протестантськи. Власне, як свідчать щоденники І. Айвазова, дискусії між православними місіонерами та

євангелістськими проповідниками робили свій внесок у наростання рухливості тогочасного релігійного середовища, в якому постійно відбувалися переходи від однієї віри до іншої. За підрахунками Г.М. Надтоки, лише у 1910 році в Україні до штундобаптизму приєднався 851 колишній православний, а повернулося до православ'я – 560 колишніх штундобаптистів⁴¹⁹. Подібна динаміка спостерігалась і в інші роки.

Цікавою знахідкою О. Безносової є також спогади осіб, які певний час були "сектантами", а потім повернулися в православ'я. Ці джерела особистого походження використовувались з пропагандистською метою і були опубліковані в православному часописі "Екатеринославские епархиальные ведомости".

Звичайно, документи та матеріали, запропоновані О.Безносовою, не можуть вичерпувати всього корпусу джерел із зазначеної теми. Вони, як і інші джерела, потребують критичного осмислення, особливо з урахуванням їхнього походження та ідеологічних настанов їхніх авторів. Проте все це жодним чином не зменшує цінності наявної збірки. Поза всяким сумнівом, вона стане хорошим надбанням у бібліотеці не лише дослідників історії євангельського руху, але й усіх, хто цікавиться релігійно-культурною ситуацією на українських землях в останні десятиліття існування Російської імперії.

*Г. Павлюк** (м. Острого

Лахно О.П.
Церковна опозиція
євангельських християн-баптистів України
(1940-1980-ті роки):

Монографія. – Полтава: Друкарська майстерня, 2009. – 288 с.

Монографія полтавського історика Олександра Петровича Лахна присвячена малодослідженій та дискусійній темі формування і діяльності церковної опозиції євангельських християн-баптистів (ЄХБ) у другій половині ХХ століття. В центрі уваги дослідника – історія формування та діяльності Спільноти Церков євангельських християн-баптистів, дисидентсько-опозиційного релігійного об'єднання, що відокремилось від Союзу ЄХБ у 1960-ті роки.

Книга О. Лахна ґрунтується на значній історіографічній та джерельній базі. Великою заслугою автора є введення до наукового обігу матеріалів з восьми українських та чотирьох зарубіжних архівосховищ. Використані

⁴¹⁹ Надтока Г.М. Православна церква в Україні 1900-1917 років. – С.257-258.

* Павлюк Г.В. – аспірантка кафедри релігієзнавства Національного університету «Острозька академія».